

ДНІПРОВІ БЕРЕГИ КИЄВА: РОЗВИТОК І ТРАНСФОРМАЦІЯ В ЧАСІ

DNIEPER BANKS OF KYIV: DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION IN TIME

Михайлик О.О., канд.техн.наук, Київський національний університет будівництва і архітектури

Mykhailyk Olha, assistant of department of urban construction , Ph. D or candidate of science, of Kyiv National University of Construction and Architecture

Ретроспективно розглянуто стан річкових екосистем міста Києва з акцентом на сучасних екологічних проблемах. Наголошено на взаємозалежності міста та річки, а часові зміни для міста тягнуть за собою і зміни міської річки та її прибережної території. На прикладі київського Дніпра продемонстровано генезу характеру річки в міській тканині: оборонна, транспортно-логістична, промислово-економічна, водно-енергетична, оздоровчо-рекреаційна функції. Водогосподарська та енергетична функції є цільовими задачами сьогодення каскаду дніпрових водосховищ, в які трансформовано, колись бурхливий, Дніпро. Запропоновано заходи з відродження прибережних територій Києва.

In this article we have retrospectively the state of river ecosystems of the city of Kyiv with an emphasis on modern ecological problems is considered retrospectively. The interdependence of the city and the river is emphasized, and temporary changes for the city entail changes in the city river and its coastal area. The genesis of the nature of the river in the urban fabric is demonstrated on the example of the Kyiv Dnieper: defense, transport-logistics, industrial-economic, water-energy, health-recreational functions. Water management and energy functions are the objectives of today's cascade of Dnieper reservoirs, which transformed the once turbulent Dnieper. Determining the boundaries of the coastal zone and taking into account the influence of the river, is subject to the general principles of functional zoning and regional and architectural planning. Professional planning of river-side areas will enable balanced and effective development, and also preservation of water areas. The establishment of boundary green lines will help preserve the natural fabric of the urbanized body of Kiev. Measures to revive the coastal areas of Kyiv are proposed. Appreciate, cherish, learn from nature, live in harmony with the environment should be a priority concept in all the spheres of human activity. And, most importantly, this holds true for modern urban planning.

Ключові слова: річка Дніпро; береги Дніпра; каскад водосховищ; трансформація річки; прибережні території; екосистема.

Key words: river Dnieper; the banks of the Dnieper; cascade of reservoirs; river transformation; coastal areas; ecosystem.

Заснування міст на берегах річок зумовлює нерозривний зв'язок річкової екосистеми та населеного пункту – розвиток міста відображається на містобудівному характері використання водойми та її прибережної території, змінюється біологічний та хімічний склад річкової екосистеми, часто річки набувають ставково-озерних ознак.

Сучасні міста все далі й далі відсуваються людиноцентричних категорій. Бурхливий розвиток автотранспорту витісняє в містах людський простір, «вичавлюючи» та стісняючи людину. Надмірне панування авто очевидне і повсюдне. Автомагістралі прокладаються безпосередньо по прибережних територіях, що сприяє деградації річкових екосистем та погіршує умови життя в містах. Відвоювати прибережні території у авто і створити тут громадський простір є однією з важливих задач на сьогодні проєктантів, містобудівельників, архітекторів. Повернути до життя річкові екосистеми, що є трансформованими потужною антропогенною діяльністю – є надзвичайно важливою задачею урбаністів, екологів, водогосподарників та всіх свідомих громадян.

Яскравим прикладом суттєвої трансформації в часі є одна з найбільших річок Європи – Дніпро: в радянський період могутню бурхливу річку було перетворено в каскад дніпрових водосховищ. Це призвело до скорочення річкової довжини з 8825 км до 2145-2201 км. Її басейн простягнувся з півночі на південь більше як на 1000 км і становить 504-509 тис. км² (існує певна розбіжність в різних інформаційних джерелах) – російська частина має площу басейну 101,8 тис. км², білоруська – 118,6 тис. км², українська – 291,4 тис. км². Водозбір Дніпра розташований в межах 19 областей України і охоплює 48% території нашої країни. Свій початок Дніпро бере на краєчку лісової галявини у Сичовському районі Смоленської області (Росія). Гирло Дніпра знаходиться в с. Кізомис – тут річка поступово переходить в Дніпробузський лиман [1].

Київ розташований на початку середньої течії Дніпра, нижче гирла Десни. Основна частина його території займає правий високий берег, який є розчленованим глибокими ярами і долинами невеликих річок на окремі пагорби. Найвищі точки Києва знаходяться на сході; звідки місцевість поступово знижується на захід в широкі долини річки Либідь та струмків Хрещатика і Скомороха, потім знову піднімається до Батієвої гори. Дніпром перетинаються важливі зональні кордони в районі Києва, річка утворює тут свій найважливіший гідрографічний вузол.

Древній Київ був важливим оборонним містом, що захищав Лівобережжя від польсько-шляхетської та турецько-кримської агресії. Територія Києва мала найвигідніше топографічне положення у всьому Подніпров'ї – з боку Дніпра і з інших боків місто було оточено природними кордонами (Рис. 1): з північного заходу на південний схід на відстані 3-4 км від Дніпра протікає річка Либідь, яка тоді ще мала широку

болотяну заплаву, зі сходу - це був Дніпро, з півночі – річки Глибочиця, Юрковиця, Почайна. Багаточисельні малі річечки Києва та яри утворювали таку кількість природно укріплених пагорбів (Старокиївська, Замкова, Дитинець, Щековиця тощо), яких не було в жодному районі Середнього Подніпров'я. Територія Києва «замикала на ключ» широко розгалужену мережу річкових шляхів верхньої частини дніпрового басейну.

Дніпро зі своїми притоками з давніх давен виконував важливу функцію в економічному житті населення Середнього Подніпров'я (про цей факт свідчать такі джерела, як «Повість временних літ», відомий трактат Костянтина Багрянородного «Щодо керування державою»). Середнє Подніпров'я було тим місцем на шляху «з варяг в греки», де перетиналися торгові шляхи (Рис.2). Цим важливим та зручним водним шляхом користувалися для обміну товарами мешканці балтійського та чорноморського Примор'я, районів Західної та Східної Європи. На річці Почайна була чудова гавань. Більшість киян займались рибальством - десята частина улову йшла до митрополії, решта продавалась на подільському торзі, на березі Дніпра та Почайни, де були влаштовані пореби для збереження риби [2].

Рис. 1. Дніпро – природний кордон Києва

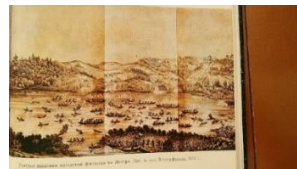

Рис. 2. Дніпро – торговий шлях

В період становлення капіталістичних відносин більша частина вантажів до Києва перевозилась чумаками, які доставляли їх до трьох дніпрових причалів – Подільського (рис.3), Теличківського та Корчуватого. У 1823 році на річці Дніпро з'явився перший пароплав, який доставляв будівельні матеріали до Києва. В 1838 році була створена Дніпровська суднохідна компанія, що мала в своєму розпорядженні 17 пароплавів. В 1858 році в Києві було створена «Спілка пароплавання по Дніпру та його притокам». З того часу Київ став центром перевезень товарів по Дніпру: в 1859 р. по Дніпру курсувало 17 пароплавів, в 1884 р. – 74, а в 1900 р. – 208. Тільки за 1860 рік по Дніпру в межах міста та губернії пройшло 3981 судно та 4653 плоти з вантажем. З верхів'я водами Дніпра сплавливали ліс, який частково затримувався в Києві на лісопильнях, інша частина прямувала далі на південь.

Розвитку та укріпленню економічних зв'язків Києва сприяло будівництво цепного мосту через Дніпро, що був спроектованим та побудованим в 1848-1853 роках під керівництвом англійського інженера

Карла де Він'єля. Цей міст був найкрасивішим в Європі. Його вишукана конструкція довжиною 730 м підтримувалася завдяки 7 цегляним опорам та мала поворотний засіб для його розводу і вільного пропуску судів по річці (рис.4).

Рис. 3. Подільський причал

Рис.4. Найкрасивіший міст Європи

Під час «Великих будов комунізму» був здійснений наймасштабніший проект трансформації річки - перетворення Дніпра на каскад з 6 водосховищ. Велика кількість штучних водойм створено і на притоках річки. За даними Держводагентства на 01.01.2010 рік, кількість руслових водосховищ на Дніпрі та її притоках становило 466. Створення Київського водосховища призвело до змін водного режиму Дніпра біля Києва: істотно зменшились сезонні коливання рівня води, змінились хімічні характеристики, внутрішньорічний режим стоку - річка втратила природну швидкість течії та набула ставково-озерних ознак.

Будівництво, яке докорінно змінило характер водної екологічної системи в межах України, тривало півстоліття (з середини 20-х років до середини 70-х років ХХ ст.). Дніпровий каскад став найважливішою складовою водогосподарського комплексу країни – Дніпрові водосховища стали основним джерелом води та електроенергії, які виробляють гідроелектроцентралі. Так, в Києві побудовано 5 гідроелектроцентралей: ТЕЦ-2 (біля Гавані), ТЕЦ-3 (біля залізничного вокзалу), ТЕЦ-4 (в Дарниці), ТЕЦ-5 (в південній частині міста, біля Дніпра, тому і працює «на прямотоці»), ТЕЦ-6 (та Троєщині) [1].

Береги Дніпра було укріплено гранітною набережною з довжиною більше 1.3 км і створено Хрещатицько-Набережне шосе. Кріплення правого берегу біля Подолу мощенням і фашинами було розпочато ще в ХІХ ст. Найбільший обсяг робіт із захисту берегів було виконано у 80-ті роки ХХ ст. Остання ділянка набережної (звели у 2003 р.) тягнеться від Московського мосту - від затоки Вовкувата до Гавані. Це істотно поліпшило транспортний рух вздовж Дніпра. Набережна вздовж правого берега Дніпра тягнеться впродовж більшої частини міста. Суттєвим заходом щодо змін обрисів Дніпра в Києві стало прориття (відновлення) Венеціанського протоки, що сполучає Дніпро з Русанівською протокою.

Дніпро є основною воднотранспортною артерією країни. По Дніпру було прокладено маршрути катерів, які за навігаційний період перевозили

до 3-4 млн. чоловік. Основною функцією дніпрових берегів з цього періоду для киян стала рекреаційно-оздоровча - на берегах Дніпра організовано біля 20 піщаних пляжів [3]. Мальовничі куточки Гідропарку та островів Дніпра (Муромець, Труханів тощо) є найулюбленішими місцями відпочинку мешканців та гостей Києва.

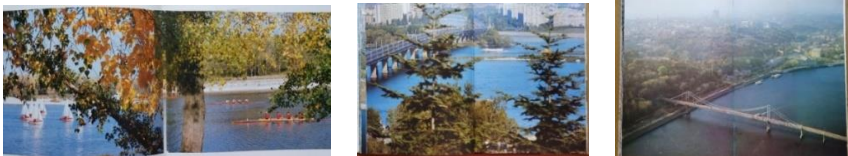

Рис. 5. Красиви Дніпра в радянський період [3]

На сьогодні Дніпро продовжує зазнавати певних змін: основне русло відхилене до історичної правобережної частини міста, товща льодового покриву річки набагато зменшилась, на південній міській межі спостерігається збільшення концентрації біогенних та органічних речовин тощо. В останні десятиріччя наслідок створення каскаду водосховищ в басейні Дніпра змінився клімат – підвищилася середньорічна температура повітря на 1,5°C, зменшилась кількість опадів, зменшилась швидкість вітру, зменшились прибережні території, що вкриті природними луками і лісами. На щастя, водність річки не стає меншою, а коефіцієнт стоку дещо збільшився. За останні роки помітною тенденцією стало зменшення водозабору та водовідведення в комунальному господарстві. Збільшилось забруднення Дніпра стічними стоками. Меншим порівняно з минулими роками стало використання Дніпра для річкового транспорту (рис. 6). Меншими стали рибні ресурси.

До тепер продовжуються роботи з укріплення Дніпрових берегів – продовж 2007-2009 років було укріплено 3,63 км берегів Дніпра. На 01.01. 2010 (за даними Дніпрових БУВР) довжина укріплених дніпрових берегів разом з дамбами становить 806 км, що складає чверть її загальної довжини.

Прибережні території Дніпра в Києві охоплені джентрифікацією – сучасною тенденцією “облагороджування” (від англійського “gentry” - “шляхетні люди”, “дворянство”) міського простору шляхом інвестування для підвищення його привабливості для заможного населення; в наслідок цього вартість житла на прибережних територіях набагато зростає. Вулиця Хрещатицько-Набережна забудована елітними будинками й готелями (рис.7). Піщані пляжі київських берегів Дніпра залишаються оздоровчо-рекреаційною зоною для киян та гостей столиці (рис.8).

Для Києва намічено наступні заходи захисту водойм та прибережних територій:

- корегування «Проекту прибережних захисних смуг водних об'єктів м. Києва» відповідно топографічної зйомки та сучасного стану водних об'єктів міста;

- продовження роботи з благоустрою берегів, очищення водойм (842 га) та русел водотоків (28 км) від замулення, заростання, засмічення.

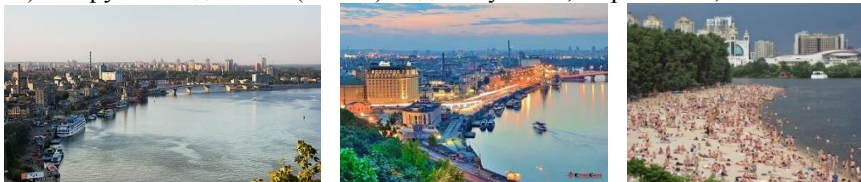

Рис.6. а) річковий вокзал б) джентрифікація дніпрових берегів с) пляж Київ

Взаємозалежним є зв'язок міста та річки – часові зміни для міста тягнуть за собою і зміни міської річки та її прибережної території. Приклад київського Дніпра демонструє генезу характеру річки в міській тканині: оборонна, транспортно-логістична, промислово-економічна, водно-енергетична, оздоровчо-рекреаційна функції - час змінює призначення та стан Дніпра та дніпрових берегів. Водогосподарська та енергетична функції є цільовими задачами сьогодення каскаду дніпрових водосховищ, в які трансформовано, колись бурхливий, Дніпро.

Здійснення водоохоронних заходів є багатоцільовою проблемою, вирішувати яку слід з використанням системного підходу. Визначення меж прибережної зони, враховуючи вплив річки, підпорядковано загальним принципам функціонального зонування та архітектурно-планувальної організації території. Фахове планування прирічкових територій сприятиме їх збалансованому й ефективному розвитку, збереженню акваторій. Встановлення обмежувальних зелених ліній сприятиме збереженню природної складової урбанізованого тіла Києва. Цінувати, берегти, вчитися у природи, жити в гармонії з навколишнім середовищем має бути пріоритетною концепцією у всіх царинах людської діяльності. І, перед усім, в сучасному містобудуванні.

References

1. V.I.Vyshnevskiy. Rika Dnipro. «Interpres LTD». Kyiv. 2011.
2. Iu.Iu.Kondufor и др. Ystoryia Kyeva. V 3 tomakh. «Naukova dumka». Kyev, 1982.
3. Kyiv vchora, sohodni, zavtra: Fotoalbom / Uporiad. K38 V.D.Iermakov. – K.: Mysterstvo,1982.

Список використаної літератури

1. В.І.Вишневецький. Ріка Дніпро. «Інтерпрес ЛТД». Київ. 2011.
2. Ю.Ю.Кондуфор и др. История Киева. В 3 томах. «Наукова думка». Киев, 1982.
3. Київ вчора, сьогодні, завтра: Фотоальбом / Упоряд. К38 В.Д.Єрмаков. – К.: Мистецтво,1982.